

Recuperació de Sant Iscle de Colltort

JOSEP M. LLORENS I RAMS

2° 31' 49" de longitud Est i 630 m. s.n.m.

L'església de Sant Iscle de Colltort (mun. Sant Feliu de Pallarols, Garrotxa) es troba situada al fons d'una petita vall a la qual s'accedeix mitjançant una pista que surt de la carretera C-152, a uns 2 Km. passat St. Feliu de Pallarols en direcció a Olot. Es localitza en el full 295-IV (Santa Pau) de la *Cartografia Militar de España* 1:25.000 (Servicio Geográfico del Ejército, 1966). Les seves coordenades són 42° 7' 9" de latitud Nord,

En aquests moments s'està procedint a la seva restauració sota la direcció del Sr. Lluís Bayona i Prats, arquitecte en cap del Servei de Restauració i Catalogació de Monuments de la Diputació de Girona; l'encarregat de l'obra és el Sr. Ramon Sucarrats.

Com a complement d'aquestes obres i en el transcurs del mes de febrer d'enguany, es practicà una petita excavació d'urgència per tal de delimitar les restes romàniques aparegudes i analitzar detalls de l'estructura arquitectònica de l'edifici ¹.

Sant Iscle i la vall d'Hostoles. Antecedents

No farem referència al poblament pre-romà i romà de la vall, car aquest és, per ell mateix, un tema d'estudi independent ². Pel que fa a l'època anterior a les primeres notícies documentals, només volem ressenyar la hipòtesi de l'origen visigòtic de les parròquies, proposada pel Dr. Josep Calzada (Calzada, 1983, 15ss.) i seguida per J. Canal (Canal, 1983: 52). Aquest és un aspecte que ara per ara és impossible de comprovar, mancats com estem de documentació tant escrita com

arqueològica. No hi ha, però, cap motiu que no permeti mantenir aquesta hipòtesi fins que noves troballes la confirmin o la desmentixin.

Al tombant de l'Edat Mitjana

Comptades referències documentals a partir de l'any 898 deixen entreveure —com ja ha estat assenyalat en altres ocasions (Canal, 1983:51 i fonts allà esmentades)— que la vall d'Hostoles fou repoblada de forma definitiva a partir del final del segle VIII o començament del IX. En establir-se els comtats, la vall restà integrada al de Girona, formant-ne el límit nord-occidental, fronterer amb el de Besalú fins a la incorporació d'aquest darrer al conjunt Girona-Barcelona a la primeria del s. XII.

Les primeres mencions documentades de llocs de la vall es refereixen a Cogolls i la Pineda i s'escalonen entre 898 i 982 (Abadal, 1926/1950-1952:149, 173, 369). A cap d'elles no es fa referència a les respectives parròquies de St. Cristòfol i St. Miquel. L'acta de consagració de l'església del castell de Finestres, de l'any 947, torna a esmentar Cogolls (*Marca Hisp.* ap. LXXXIV, cols. 860-862). Aquesta és, tanmateix, la primera referència a un castell en aquest sector, encara que el de Finestres no formi part directa de la línia defensiva principal, constituïda pels d'Hostoles, Puigalder i Colltort.

L'origen de la parròquia

L'any 1017 Bernat I Tallaferro aconsegueix del papa Benet VIII la creació del bisbat de Besalú, la vida del qual s'acabà amb la del comte que l'havia instituit. A l'acta d'institució i dotació del dit bisbat hi apareixen com a signataris Berenguer, del castell de Finestres i Ermemir, del castell de Colltort ("*ex castro de collo Tortuensi*"). Estem en el mes de febrer de 1017.

Bernat Tallaferro morí el 26 de setembre de l'any 1020 i el seu testament sacramental fou publicat el 13 d'octubre del mateix any (Mundó, 1967: 26) ³. En aquest testament trobem la primera notícia de la parròquia de Sant Iscle de Colltort i la primera menció directa dels castells de Colltort, Hostoles i Puigalder, que figuren entre els béns

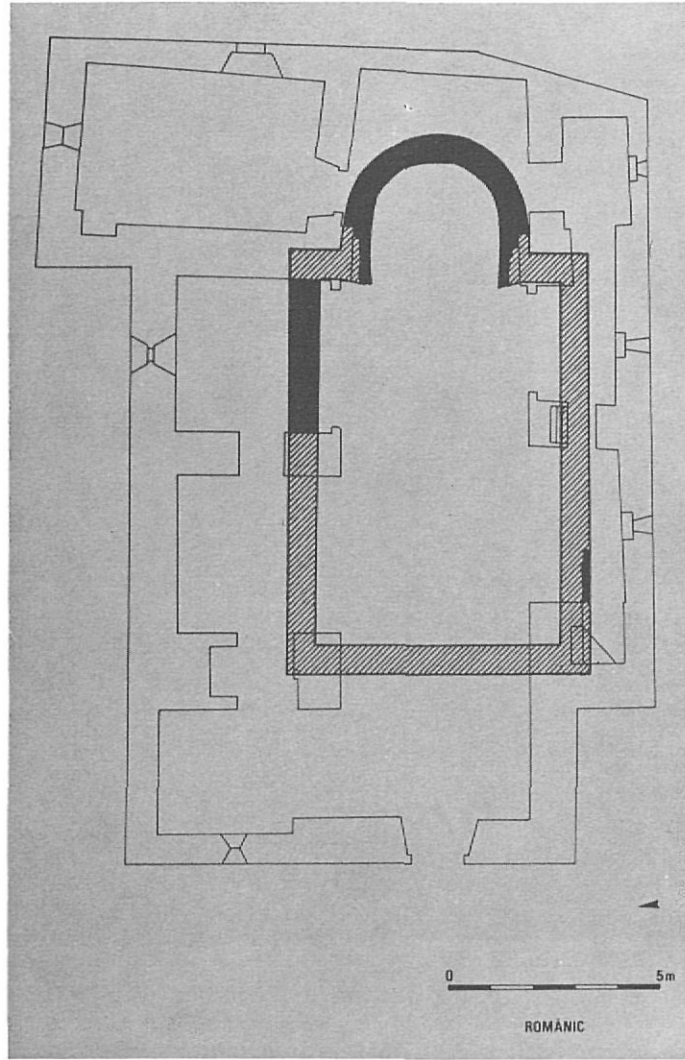

Figura 1

que el difunt deixà al seu fill i hereu Guillem:

"(...) et ipso castello quem dicunt *Finestras* cum ipsa castellaniam, et ipso castello quem dicunt *Colltorto*, cum ipso alode qui est in *valle Sancto Acisclo*, et simul cum *ipsa parrochia* quod emit de *Rodgario* et de *uxore sua*, et ipsos castellos quos dicunt *Ostoles* et *Ade-der* simul cum ipsa castellaniam de *Ostoles* (...)".

(Montsalvatge, 1899:255). Segons que se'ns informa en aquest document Bernat Tallaferro havia comprat la parròquia de Sant Iscle a un tal Rotger i a la seva esposa. No sabem, però, en quin moment precis atorgà testament el comte Tallaferro. L'única cosa que es pot dir sobre el moment inicial de l'actual església de Sant Iscle és que en 1020 (o l'any en què fos redactat el testament), ja estava establerta com a parròquia. Hauria de datar del moment de la repoblació de la vall, que podem remuntar almenys fins

al segle IX, si no abans, com vol el Dr. Calzada (Calzada, 1983:12-13).

Els terratrèmols de 1427-1428

La font principal de notícies sobre Sant Iscle de Colltort, treballada pel Dr. J. Calzada (Calzada, 1983) com a base del seu estudi, és constituïda per les sèries de visites pastorals. Entre 1314 i 1858 n'analitza un total de 53 i fa referència a 10 més. Desglossades per segles tenim el següent quadre:

s. XIV: 3	s. XVII: 18
s. XV: 6	s. XVIII: 8 (+ 4)
s. XVI: 15 (+6)	s. XIX: 3

Les informacions que proporcionen, amb l'observació directa sobre el terreny, són les que ens han permès d'intentar seguir l'evolució de l'estructura arquitectònica de l'església d'ençà de la reconstrucció posterior als terratrèmols de 1427-1428, que deixaren la fà-

brica romànica o pre-romànica greument afectada.

De la visita del bisbe Fra Joan de Casanova en 1432 (Calzada, 1983: 27) es desprèn la gairebé total destrucció de l'església per causa dels terratrèmols. En aquell moment estava en reconstrucció, les obres de la qual durarien almenys fins a 1441.

Eduard Fontseré i Josep Iglésies han recollit totes les dades de sismologia conservades que fan referència a les terres catalanes entre 1100 i 1906 (Fontseré-Iglésies, 1971). Una part important d'aquest estudi està dedicada als terratrèmols de l'anomenada "sèrie olotina", de 1410-1430 (Fontseré-Iglésies, 1971:99-192). Els moments crucials d'aquest llarg període de sacsejades foren els terratrèmols de 15 de març i 15 de maig de 1427 i el del 2 de febrer de 1428, que fou el de més tràgiques conseqüències.

L'epicentre del terratrèmol del 15 de març se situa a Amer, que fou totalment destruït. La zona més afectada fou la vall d'Hostoles, en una extensió de 15 x 25 Km.: Amer, Osor, Anglès, les Planes, Sant Feliu de Pallerols, Castell d'Hostoles, Sant Martí de Llémna, Mieres, Sant Feliu de Lloret. Li és atorgat un grau VIII-IX de l'escala Mercalli (I a X), considerats respectivament "batzegada desastrosa" i "batzegada ruïnosa". De la molta documentació aplegada per Fontseré i Iglésies (pp. 129-137), destaquem la carta adreçada al rei Alfons el Magnànim pels jurats de Girona el 10 d'abril de 1427. Entre moltes altres informacions, llegim:

"La destrucció de Amer es estada molt pus forta que de altre lloch fins assí. Be es ver que totes les cases de la vall e lloch de Ossor se son enderrocades e en lo castell de Angles, e en lo lloch de ses Planes e en lo de Sant Feliu de Pallerols e lo castell de Hostoles e Sant Martí de Llemana e de Sant Esteve Celuy e Myeres, moltes cases e casi tot lo castell de Angles e moltes iglesies de diverses parroquies e moltes torres e cases que eren molt forts, la reparacio de las quals es inestimable".

Pel que fa al terratrèmol de la Candelera de 1428, que causà més de 800 morts només a les comarques gironines, també afectà la vall d'Hostoles. Suposem que, atès el grau de destrucció assolit pel del 15 de març anterior, només pogué acabar d'enderrocar allò que encara s'aguantava.

Considerem, doncs, que la destrucció de la primitiva església de Sant Iscle degué tenir lloc fonamentalment el 15 de març de 1427 i que, en tot cas, fou completada per les sacsejades del 15 de maig del mateix any, que afectà especialment Olot (grau X) i la de la Candelera de 1428, general a tot el Principat.

L'evolució de l'estructura arquitectònica.

La construcció romànica.

Les obres de desenrunament i neteja i l'excavació del mes de febrer posaren al descobert les escasses restes subsistents de l'església romànica (fig. 1). Sota de l'actual presbiteri es localitzà la filada més baixa de la fonamentació de l'absis. Presenta una forma semicircular de 3 m. de diàmetre inte-

rior. Els punts d'enllaç de la capçalera amb la nau romanen coberts pels remodelatges posteriors. Aquesta filada reposava sobre una terra estèril de color marró-rogenc molt compacta. El seu gruix aproximatiu és de 0,60-0,70 m.

L'excavació practicada a la capella ubicada sota el campanar descobrí també la primera filada d'una paret de 0,60-0,70 m. de gruix que per la seva disposició podia correspondre al mur lateral de la nau romànica. També reposava directament sobre la mateixa terra estèril. Escasses restes sota la capella del Roser d'un mur similar fan pensar que també podia pertànyer a la mateixa construcció.

Segons aquests indicis, la primitiva església romànica —en el seu darrer estat— seria d'una sola nau d'uns 5,50 m. d'amplada, amb una capçalera formada per un absis semicircular. Algunes restes d'enterraments, exteriors a l'edifici i

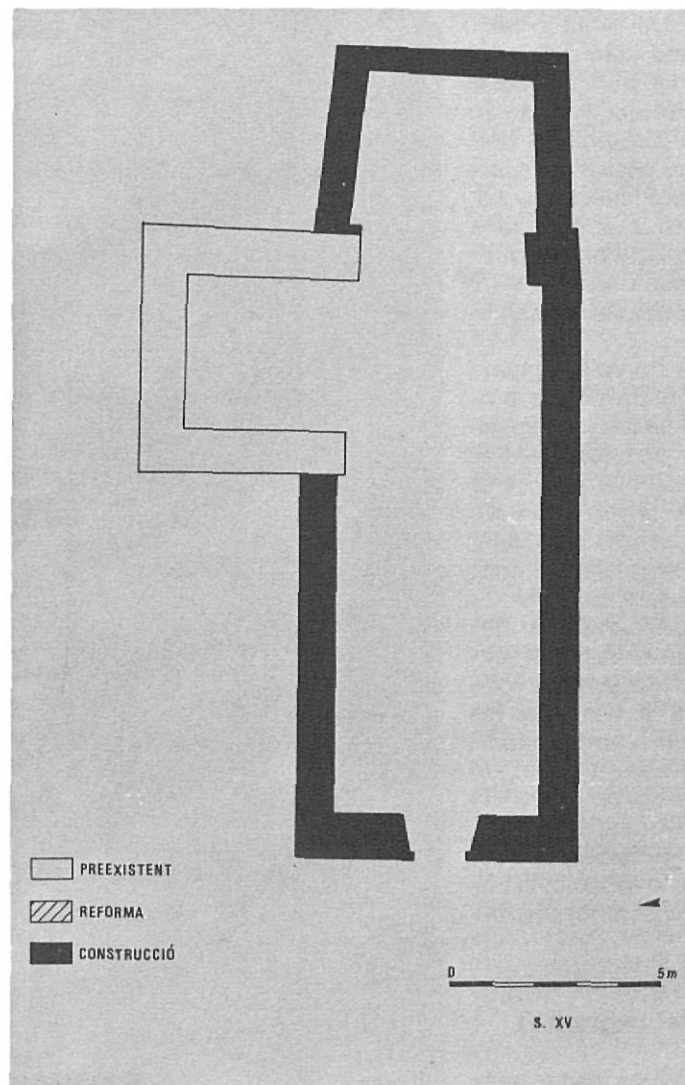

Figura 2

orientades a llevant, li podrien estar associades. Resta indeterminable la seva llargada, que podria ser d'uns 12 m. a comptar des del fons de l'absis, i la ubicació de la seva entrada, segurament oberta cap a migdia, car un dels enterraments (no excavat) estava situat a la línia central longitudinal de l'església, en el lloc de pas obligat en cas de tenir l'entrada a la paret frontal⁴. El basament del campanar és posterior a aquesta construcció, atès que passa transversalment damunt del primer mur longitudinal esmentat.

L'església en el segle XV

No podem precisar quines foren les reformes que de ben segur sofrí l'església romànica fins a l'ensulsiada de 1427-1428. Potser va ser anterior als terratrèmols la base del campanar que s'aixeca a la banda nord del temple. Aquest extrem no es pot asseverar amb certesa.

Segons els indicis de què disposem, el temple que s'estava reconstruint almenys entre 1432 i 1441 devia constar d'una sola nau amb capçalera formada per un absis quadrangular. L'entrada, situada en el mateix lloc que l'actual. La part baixa de la façana actual pot correspondre a aquesta fase. Pel nord, l'església devia estar adossada a una torre-campanar de planta quadrada i de massissos murs d'1 m. de gruix amb la part baixa atalusada (fig. 2).

La coberta era de volta ogival i decorada amb motius florals pintats. Es conserven indicis de lloses que corresponen possiblement al ràfec de la teulada, just ran de la volta. La coberta devia datar de l'entorn de 1441 (Calzada: 1983:28), així com les pintures, si és que hom les atribueix al mateix moment.

La part baixa del campanar devia estar dedicada a capella. Actualment conserva una clau de volta gòtica tardana (ca. s. XVI) que representa sant Jaume amb l'hàbit i els atributs de pelegrí. Un altar de sant Jaume apareix ja en una visita pastoral de 1381. Aquest és un dels motius pels quals considerem que, llevat d'un canvi d'advocació, la base de la torre seria anterior als terratrèmols.

Modificacions del segle XVI

Entre 1514 i 1598 les visites pastorals recullen diverses obres efec-

tuades a l'església (Calzada, 1983: 29-30). A partir de l'observació directa podem atribuir a aquest segle les reformes que s'esmenten a continuació (prescindint de l'ordre cronològic, molt difícil de determinar amb precisió) que són reflectides a la fig. 3:

—Elevació del campanar, que és emmerletat, coronat amb una estructura piramidal i ornat amb una obertura d'arc apuntat a cada cara. Se li adossa una escala de cargol exterior per la banda de ponent. En trobem de similars, entre d'altres llocs, a l'església de Maçanet de la Selva (Marquès, 1983:293-295) i a la torre de Mas Llorens (Salt, Gironès).

—Possiblement correspongui també a aquest moment, per analo-

gia estilística, el coronament de merlets de la façana, avui gairebé desaparegut.

—Restes d'un ràfec de lloses a un nivell superior a l'esmentat fan pensar en l'elevació d'unes golfes sobre la nau central. Amb aquesta finalitat s'haurien engruixit els seus murs laterals.

—Obertura d'una capella a la banda de migdia, ran del presbiteri. La clau de volta mostra un escut tallat amb un bou passant a l'esquerra a la part superior i una enclusa, un mall i una ferradura a la inferior. Podria tractar-se de la capella dedicada a sant Cosme i sant Damià, documentada d'ençà de 1514.

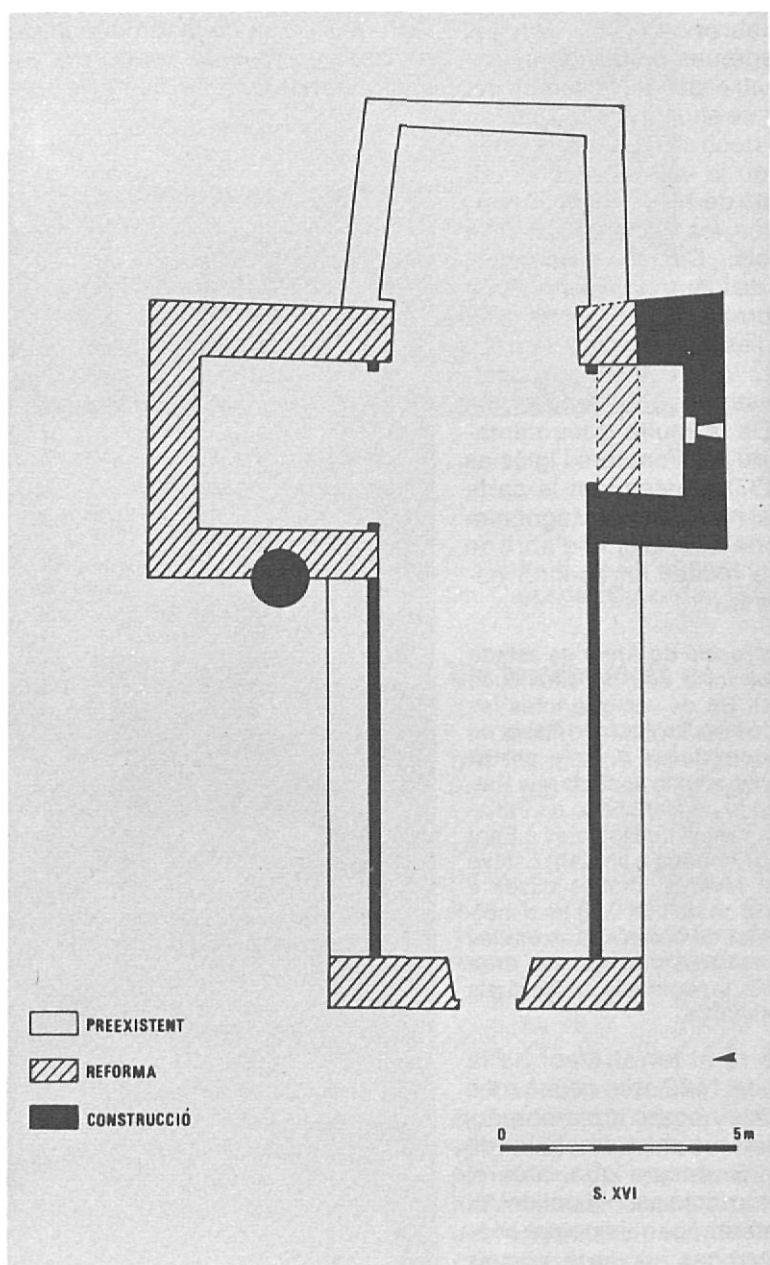

Figura 3

El segle XVII

A partir dels afegits anteriors hom ha pogut determinar les modificacions que s'indiquen (fig. 4):

—Al cantó de migdia, i adossada a la capella del segle anterior, construcció, entre 1598 i 1621 aproximadament de la capella del Roser, amb una clau de volta policromada que representa aquesta advocació. Un paral·lel gairebé exacte i amb la mateixa cronologia el trobem a la capella del Roser de l'església de Santa Pau (Oliva, 1970: 35). *S'obre una porta que comunica les dues capelles veïnes.*

—Construcció d'un cor penjat sobre l'entrada a la nau (1626). Accés a través d'una escala que s'obre des de la part de ponent de la capella del Roser.

—L'actual escala exterior d'accés a les golfes pot datar també d'aquest mateix moment.

—Eliminació de l'escala de cargol del campanar en afegir-se per aquesta banda una nova capella. Clau de volta llisa. Pot correspondre a la capella de Santa Anna, documentada des de 1626 (Calzada, 1983:33). En el lloc de l'escala de cargol s'obre una porta que la comunica amb la de sant Jaume. Aquesta capella estava coberta amb teula.

—Construcció d'una petita habitació (sagristia?) al costat de l'epistola del presbiteri, amb el qual es comunica a través d'una porta. Coberta amb teula.

El segle XVIII

Deixant de banda les notables modificacions sofertes per l'església durant i després de la guerra de 1936-1939, la seva planta actual és fruit de la darrera gran reforma efectuada al llarg del segle XVIII, especialment durant la seva primera meitat (fig. 5):

—Remodelatge total de la capçalera, donant-li el seu estat actual. Pel cantó de l'evangeli s'afegeix la sagristia (Data: 1728, a la llinda de la finestra, i 1730, a la clau de volta).

—S'allarga la banda nord de l'església amb l'afegit d'una nova capella que eixampla la façana. Podria tractar-se de la capella del Remei. Els pabordes del Remei estan documentats d'ençà de 1724. Un carreu de la façana de l'església, corresponent a aquesta capella, porta la data de 1741.

—Elevació general de les golfes, que cobreixen el conjunt de l'església. Teulat a doble vessant (nord/sud). El carener se sosté sobre la volta del segle XV mitjançant quatre pilars. Una fornícula oberta a la cambra del damunt de la nova sagristia duu la data de 1792. Per tal de procedir a l'elevació i nou cobriment de les golfes s'havia hagut d'enderrocar la coberta de les modificacions anteriors dels segles XVI i XVII.

—Aproximadament pels mateixos anys s'alça la casa de la rectoria, situada a ponent de l'església (llindar de la porta amb data 1748). Té un ràfec de teules i rajols pintats amb calç idèntic al que corona el teulat de les golfes de l'església.

La fotografia de l'església, presa per V. Fagnoli, que acompanya aquestes ratlles il·lustra sobre l'aspecte que devia presentar després de les reformes darrerament comentades. Actualment ja no hi ha el campanar, destruït pels anys de la guerra, i una petita espadanya corona la façana, de la qual han desaparegut de manera gairebé total els merlets que hi podem observar. El petit porxo o galilea ha estat totalment refet, encara que conserva la mateixa estructura que el que aquí podem veure.

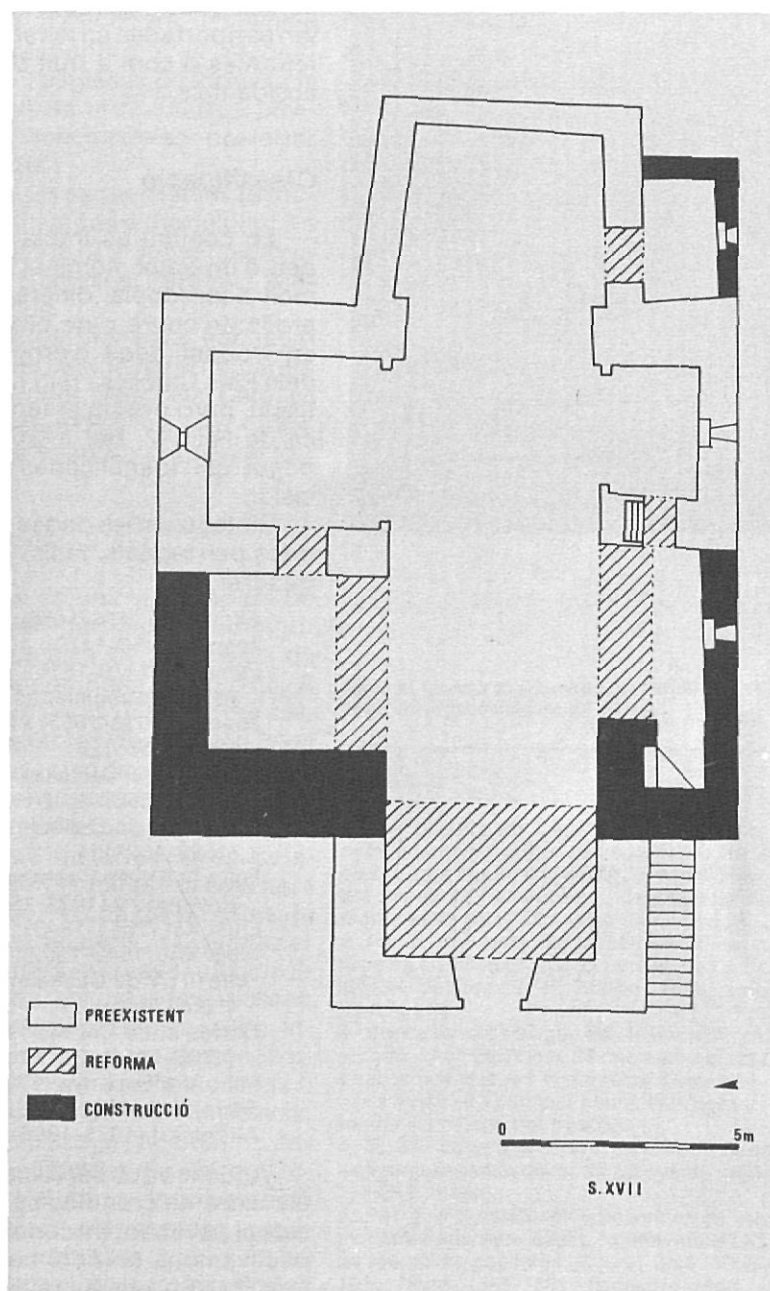

Figura 4

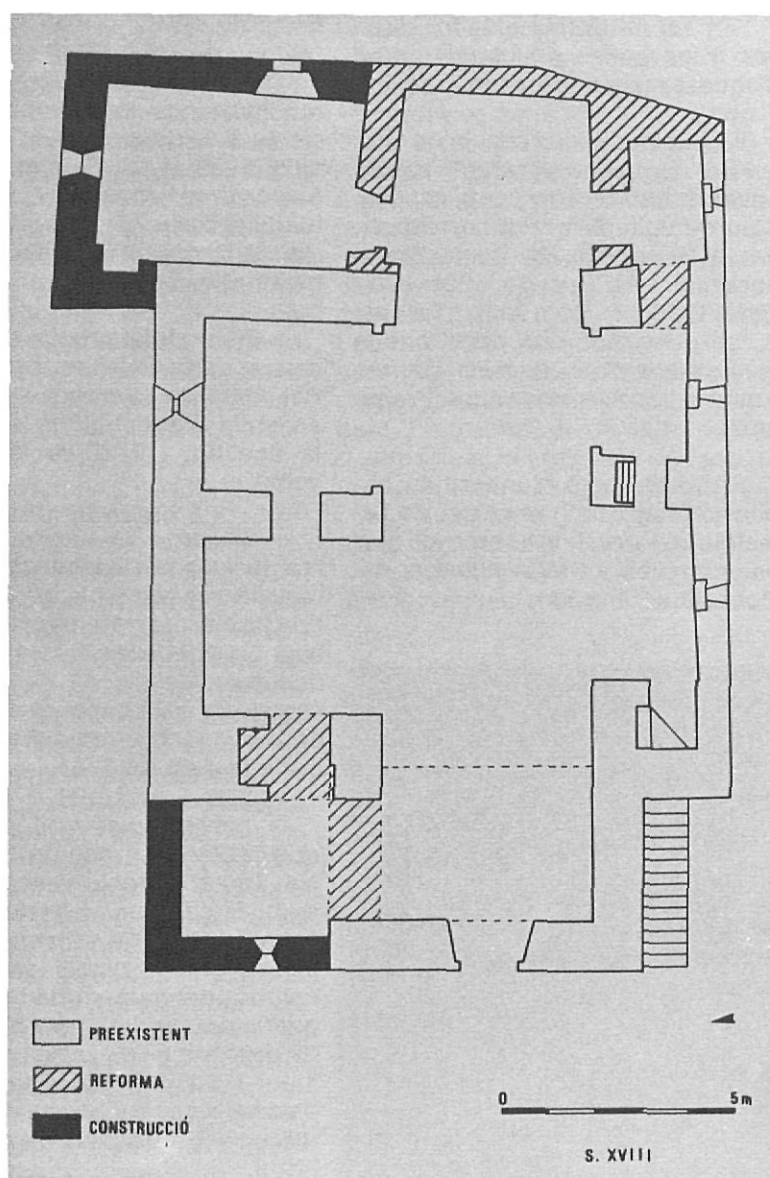

Figura 5

Les monedes de Sant Iscle de Colltort. La troballa

En el transcurs de les obres de neteja i restauració han estat recuperades fins al moment 34 monedes d'època diversa. Llevat de 4 que aparegueren a l'exterior de l'església, totes les altres aparegueren escampades per la nau central, les capelles laterals i el presbiteri, per sota del paviment de formigó construït en 1936. Algunes es trobaren entre un sòl enllosat conservat només en part i un paviment o preparació de còdols disposats de cantell, igualment molt malmès, que el cobria. La cronologia proporcionada per les monedes ha permès fixar la data d'aquests sòls.

La dispersió de les monedes fa pensar que arribaren al lloc amb les terres aportades en les successives reformes o com a fruit de pèrdues accidentals.

Classificació

En conjunt es tracta de monedes d'un valor nominal i intrínsec molt baix (òbols, diners, menuts i ardits de coure o de billó). Només en trobem dues d'argent: un ral dels Reis Catòlics i mig ral no identificat, però possiblement de l'època de Felip V. Del total, 4 no han pogut ser identificades amb precisió.

Sintetitzant les dades cronològiques per regnats, tenim el següent quadre:

Alfons IV (1416-1458):	1
Joan II (1458-1479):	1
Ferran II (1479-1516):	4
(dues ressegellades en 1535)	
Joana I (1516-1555) i Carles I (1516-1556):	3
Felip I (II de Castella) (1556-1598):	1
Felip II (III de Castella) (1598-1621):	4
Felip III (IV de Castella) Pre-guerra (1621-1641):	2
Lluís XIII (1641-1643):	1
Lluís XIV (1643-1652):	5
Felip III (IV de Castella) Postguerra (1652-1655):	2
Carles III de Catalunya-Aragó (1705-1714):	2
Felip V d'Espanya (1700-1746):	1
Ferran VII (1808-1833):	2
Alfons XII (1875-1885):	1

Aquelles que serveixen per fixar els extrems cronològics de l'enllosat i el paviment de còdols són, respectivament, un òbol de billó d'Alfons IV (Perpinyà, 1427-1438) i 2

maravedissos de coure de Felip V (Barcelona, 1718-1720). L'enllosat devia correspondre a la reconstrucció de l'església després dels terratrèmols de 1427-1428 i el paviment de còdols ha de ser posterior a 1718-1720.

Segons les seques tenim 15 monedes encunyades a Barcelona, 7 a Girona, 2 a Vic, 2 a Jubia (la Corunya) i 1 de Banyoles, Perpinyà, Madrid i Burgos.

D'entre les monedes encunyades fora de Catalunya remarcarem un raí d'argent dels reis Catòlics encunyat a Burgos entre 1497 i 1504, en perfecte estat de conservació.

Conclusions

Aquesta és una visió ràpida de les primeres informacions obtingudes de l'església de Sant Iscle de Colltort. I incompleta, cal dir-ho. A mesura que avancin les obres caldrà completar les dades recollides fins ara i aprofundir l'estudi arquitectònic, del qual ara només en presentem un esbós preliminar. Cal no oblidar que Sant Iscle conserva elements d'interès que ni tan sols hem esmentat. A més de les pintures, ja citades, val la pena de remarcar alguns carreus esculpits, una fornícula pintada, ja del segle passat, segurament, però d'una vàlua indubtable per a un millor coneixement de la gent que tenia com a centre espiritual aquesta església.

Caldrà endinsar-se, com ho està fent actualment el Sr. Josep Canal, en l'estudi de la documentació conservada en els diversos —i riquíssims— arxius particulars de les cases de la vall d'Hostoles. Poden

guardar informacions imprescindibles sobre l'església que ara per ara ens són desconegudes.

Només d'aquesta manera la restauració que s'està duent a terme estarà dotada de sentit complet. La recuperació de l'església per al culte ha de ser acompanyada per la seva recuperació històrica. Altrament hauríem deixat l'obra inacabada.

Josep M. Llorens és arqueòleg del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona.

NOTES

1. Les plantes de l'església que acompanyen el present article són adaptades de la planimetria elaborada pel Sr. Josep M. Per, del Servei de Restauració i Catalogació de Monuments de la Diputació de Girona.
2. Per a una visió global de l'estat de la recerca arqueològica en el territori de l'antic comtat de Besalú, cf. Martín, 1986, amb bibliografia.
3. Sobre la cronologia del testament, cf. Mundó, 1967:26. A la p. 22 del mateix article s'especifica que els testaments sacramentals s'havien de publicar abans de transcorreguts sis mesos del traspàs.
4. El Dr. Eduard Junyent considera Sant Iscle una església del s. XII (Junyent, 1976: 218-219, mapa).
5. Per a la classificació preliminar de les monedes ens hem servit, fonamentalment, de les obres següents: Botet i Sisó, 1908-1911; Heiss, 1865-1869 i Fontecha, 1968.

BIBLIOGRAFIA

BOTET I SISÓ, J. (1908-1911): *Les monedes catalanes*. (3 vols.) Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1908-1911.

CALZADA, J. (1983): *Sant Iscle de Colltort. La parròquia i el castell*. Olot, Edicions El Bassegoda, S.A., 1983.

CANAL, J. (1983): "La vall d'Hostoles en el segle XI". *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona*, 5 (1983), pp. 50-68.

CANAL, J. (1985): "La vall dels remences. El segle XII a la vall d'Hostoles". *Quaderns de treball. Associació Arqueològica de Girona*, 6 (1985) s.p.

CANAL, J. (1986): "Els remences a les Valls d'Hostoles i d'Amer". *Revista de Girona*, 88 (1986), pp. 50-56.

FORTECHA, R. de (1968): *La moneda de cobre y de vellón de la Monarquía Española (Años 1516-1931)*. Madrid, Artes Gráficas E. Ferrer, 1968.

FONTSERÉ, E.-IGLÉSIES, J. (1971): *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906*. Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1971.

HEISS, A. (1865-1869): *Descripción general de las monedas hispano-cristianas desde la invasión de los árabes*. (3 vols.). Madrid, R.N. Milagro, 1865-1869.

JUNYENT, E. (1976): *Catalunya romànica. L'arquitectura del segle XII*. Biblioteca Abat Oliba, 4. Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1976.

MARQUÉS, J. (1983): *Maçanet de la Selva*. Girona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya/Excma. Diputació de Girona/Ajuntament de Maçanet de la Selva, 1983.

MARTÍN, M.A. (1986): "L'arqueologia prehistòrica, protohistòrica i clàssica a la zona de l'antic comtat de Besalú". V *Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú. Ponències i comunicacions* (Besalú 1983), pp. 103-112, Olot. Amics de Besalú i el seu comtat, 1986.

MONTSALVATGE, F. (1889): *Besalú. Su historia, sus condes, su obispado y sus monumentos*. Noticias Históricas, vol. I. Olot, Imprenta y Librería de Juan Botet, 1889.

OLIVA, M. (1970): "La villa de Santa Pau (Gerona). Conjunto histórico-artístico. (IV)". *Revista de Gerona*, 52 (1970), pp. 31-44.